

Molla Sadra Tefsirinde Lafzatullah

Meaning Of The Word Allah İn The Exegesis Of Mullah Sadra

Arş. Gör. Mehmet Emin Şahin

Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

mesahin72@hotmail.com

ORCID ID: 0000 0002 9335 8962

Öz: Allah lafzı, Allah'ı tanımlayan bütün sıfatları kendisinde barındıran ve sadece Allah'ın zatı için kullanılan bir isimdir. Literatürde bu lafzın etimolojisi ve ifade ettiği anlamla ilgili tartışmalar yer almaktadır. Özellikle Tefsir Kaynakları Besmele ya da Fatıha sûresi tefsiri münasebetiyle bu konuyla alakalı bilgilere yer vermişlerdir. Çalışmamıza konu olan İslam düşüncesinin önemli simalarından Molla Sadra da önemine binaen lafzatullah konusunu Fatıha suresi ve Ayetü'l-Kürsî'yi tefsir ederken ele almıştır. Müfessir Lafzatullah'ın türemiş olduğu görüşünü benimsemekte ve bu ismin Allah'ın zatına has olduğunu kabul etmektedir. Bu makalede Molla Sadra'nın konu hakkındaki görüşleri tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Lafzatullah, İlah, Esmâ-i Husna, Molla Sadra

Abstract: The word of Allah is a name that is used only for the essence of Allah and contains all the attributes that define deity. In the literature, there are discussions about the etymology and meaning of this word. Especially, Tafsir Sources have given information relevant on the subject of the commentary of Besmele or Sura Fatıha. Mollah Sadra, one of the most important figures of Islamic thought in our study, dealt with the issue of lafzatullah while commenting Surat al-Fatıha and Ayetü'l-Kürsî. He accepts the view that Lafzatullah is a derivative and accepts that this name is unique to Allah. In this article, Mollah Sadra's views on the subject will be analyzed.

Key Words: Qur'an, Tafsir, lafzatullah, God, Names of Allah, Mollah Sadra

GİRİŞ

Allah lafzı, kökeni ve yapısı itibarıyla başta dil ilimleri, tefsir, tasavvuf ve kelam olmak üzere İslâmî ilimlerle uğraşan âlimlerin ilgi odağı olmuştur.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 18 Eylül/September 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Eylül/September 2019

Yayın Tarihi / Published: 01 Ocak/January 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Haziran /January-June

Şahin, Mehmet Emin, "Molla Sadra Tefsirinde Lafzatullah", YIL: 13, C: 13, S: 25, 109 – 126.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iThenticate intihal programıyla tarandıktan sonra, iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Bu ismin kökeni hakkında farklı birçok açıklama yapılmıştır. Bazı âlimler ismin etimolojik kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürmüşler, bazıları ise yaratıcının özel ismi olduğunu ifade ederek kökeni hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamışlardır. Allah'ın İhlâs sûresinde kendisini bu isimle ifade etmesinden dolayı konuyla ilgili tartışmalar, sadece dil ilimlerini ilgilendiren bir boyuttan çıkmış, öncelikle tefsir ve buna bağlı olarak tasavvuf, kelim, kıraat gibi farklı ilimlerin konusu haline gelmiştir.

Bir tefsir müellifi olarak Molla Sadrâ da tefsirinde Allah lafzıyla ilgili detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Konuyu diğer müfessirlerden farklı olarak tasavvuf ve kıraat bağlamında irdelemeye çalışmış, konuyla ilgili yaklaşımları ve yorumları klasik açıklamaların dışına çıkmıştır. Bu da onun Lafzatullâh ile ilgili analizlerinin müstakil bir şekilde ele alınmasını gerekli kılmıştır. Araştırmada literatür tarama ve betimleme metotları kullanılacaktır. Bu araştırma Allah lafzının fonetik, semantik tahlillerinin yanı sıra kelimenin lafız-mana bütünlüğü ve işarî temellerinin âlimler tarafından ele alındığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada Allah lafzının Molla Sadrâ tarafından ele alınan, incelenen yönleri ve bu konulardaki görüşlerine değinilecektir. Dolayısıyla araştırma kişi bazında Molla Sadrâ, konu bazında ise Allah lafzı ile sınırlı bir çalışma olacaktır.

1. "Allah" Kelimesinin Kökeni

Bazı âlimler Allah'a has özel bir isim olduğu görüşünden hareketle Lafzatullâhın kökeni hakkında bir görüş belirtmemişlerdir. Buna mukabil birçok âlim Allah kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Âlimlerin ortaya koyduğu tüm bu görüşler genel olarak şu üç başlık altında toplanabilir¹:

- a. Allah lafzının "ألله" kökünden türemiş olması: Bu görüşe göre Allah lafzı "ibadet etmek, kulluk etmek" manasına gelen إلهة-يَالله-إلهة fiilinin masdarı olarak başına ل takısı alarak ma'rife olmuştur. Ancak sık kullanımdan dolayı ortadaki elif hafzedilmiş, lâmlar da idğam edilerek son halini almıştır.² Bir

¹ Muhammed b. İbrahim Sadreddîn Şîrâzî (Molla Sadrâ), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm, (Kum: Bidar, 1344), 4:23,24. Bekir Topaloğlu, "Allah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 500-501.

² Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabü'l-'Ayn*, nşr. Abdulhamid Hindavî. (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, 2003) 1:82; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1999) 5:1780-1781. Zeccâc, Lafzatullâhın ilâh kökünden geldiğine dair Halîl b. Ahmed'in görüşünü aktarır. Bk. Ebu İshak İbrahim ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 5:152. Ayrıca Zemahşerî'nin benzer görüşü için bk. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-te'vîl*, nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvaz-Fethî Abdurrahmân Ahmed Hicâzî, (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1:107-108. Fîrûzâbâdî, Lafzatullâh ile ilgili 20 kadar farklı görüşün olduğunu söyler. Bk. Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1703. Kelimenin etimolojisine dair farklı görüş ve tahliller için bk. Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrafi'l-*

başka görüşe göre Allah lafzı, şaşırmaq ya da hayret etmek manalarına gelen *يَأَلَهُ-أَلَهُ* fiilinin masdarıdır.³

- b. Allah lafzının “لا” kökünden türemiş olması:⁴ Bu görüşe göre duyu algısını aşan, gizlenme manası için kullanılan “لَاء-يَلِيَهُ” kökünden gelen “leyh” ya da “lâh” kelimesinden türemiştir. Buna göre “ل/el” takısının “لا/lâh” kelimesinin önüne getirilmesi ve ل/lâmların idğamı ile Allah lafzı elde edilmiştir.⁵
- c. Allah lafzının cahiliye Araplarından ya da başka bir dilden alınması: Daha çok oryantalistler tarafından savunulan bu görüşe göre Allah ismi cahiliye putlarından Lât veya Süryanice kökenli “lâha” ya da Aramice kökenli “alâha” kelimesinden türemiştir.⁶

Molla Sadrâ öncelikli olarak Allah lafzının hattına yani yazılışına değinmiş ve baştaki “el” takısının diğer lam-ı ta’rifli isimlerdeki gibi yazıldığına dikkat çekmiştir. Aslı لاإله olan bu kelimenin ortasındaki elifin hafzedilmesinin, birbirine benzeyen harflerin yan yana yazılmasındaki yazım çirkinliğini giderme amacına ma’tuf olduğunu ifade ederek farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur.⁷ Bu görüşüyle aynı zamanda kelimenin aslının *أَلَهُ* veya *أَلَهُ* kelimelerinden türetilmiş olduğu fikrini de kabul etmiş olduğu görülmektedir. Ancak o Lafzatullâh’ın aslı ile ilgili ortaya atılan görüşleri tek tek ele almış ve hepsinin hakikate bakan yönlerini açıklamaya çalışmıştır.

Molla Sadrâ ilk olarak Allah kelimesinin, *أَلَهُ* fiilinin masdarı olduğu yönündeki görüşe değinmiştir. Örneğin “ألهمت إلى فلان” “Falancanın yanına yerleştirdim” ifadesinde asıl manası itibariyle “yerleşmek, karar kılmak ve iskan etmek” anlamına gelen *أَلَهُ* fiiliyle Allah lafzı arasında şöyle bir bağlantı kurmuştur: “Bu tür bir mana ancak Allah Teâlâ’ya kıyas edilmekle gerçekleşmektedir. Çünkü canlar ancak O’nda sükûnete erer. Akıllar ancak O’nun yanında karar kılar. Çünkü O, hareketlerin varacağı son yer ve rağbetlerin son bulacağı duraktır. Nitekim ilâhî hikmet, buna burhan sunmaktadır. Çünkü kemal, zâtından dolayı eşyanın sevgi beslediği tözdür.” Sadrâ bu görüşünü desteklemek için de

elfâz, (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiye, 1996), 1:105-107. Ayrıca bk. Muhammed b. Ahmed. b. Ebu Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 1:157-159.

³ Cevherî, *Sihâh*, 5:1781; Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, nşr. Emîn Muhammed Abdulvehhâb-Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi’l-Arabî, 1999), 1:190. Allah lafzının sığınma, yönelme anlamına gelen “ *أَلَهُ يَأَلُهُ* ..” kökünden geldiğine dair bk. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1:190.

⁴ Sibeveyh bunu caiz görür. Bk. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1:190.

⁵ Sadrâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerim*, IV, 30.

⁶ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:26,27.

⁷ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:23,24.

أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ “Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.”⁸ âyetini misal olarak getirmiştir.

Sadrâ Lafzattullâh’ın “aşktan ve çok sevgiden dolayı aklın baştan gitmesi” manasına gelen “الوله” kelimesinden türediğine dair ileri sürülen görüşün hakikat ile irtibatını şu şekilde açıklamıştır: “Bu hâl, yani aklî hüviyetleri (özleri) kâim eden ve türlü inayetleri Yaratanın karşısındaki aşk sarhoşluğu, ister irfan denizinin sahiline ulaşmış onun yakîn dalgalarının arasında boğulan kişi olsun ister cehaletin karanlıklarında duran ve terk edilmişlik çölünde o tarafa bu tarafa kör bir idrakle savrulan kişi olsun herkes için geçerli bir durumdur.”⁹

Müellif, Allah lafzının “bir şey hakkında hayrete düşmeyi” ifade eden “أله في الشيء” kelimesinden türemiş olmasıyla ilgili olarak şöyle demektedir: İnsanoğlu Allah’ın varlığını ispatlama ve yalanlama konusunda hayret/şaşkınlık durumu yaşamaktadır. Çünkü Allah’ın zâtı yüce olduğundan varlık ve kemalde karar kılmaktadır. Oysa insan yaratıcının celal ve cemalini idrakten âcizdir. Bu acziyetin kişi tarafından kavranması da hem bir idrak hem de Allah’ın varlığı ve yüceliğine bir delil olmaktadır.¹⁰

Sadrâ, daha sonra Allah isminin “hicaba bürünmek” manasında kullanılan “أله” fiilinden türemesi konusunu ele alır. O, burada bir benzetmeden faydalanır. Işık huzmesinin ortaya çıkışının güneşin doğuşuyla, yokluğunun ise güneşin batışıyla gerçekleşmesi huzmenin güneş kaynaklı olduğunun delilidir. Aynı şekilde mümkün varlıkların varlığı da baki olan Allah’ın zâtına bağlıdır. Mümkünler Allah’a tabiiyetleri ile sürekli olurlar. Çünkü Allah asalet ve hakikatiyle baki, mümkünler ise tebeiyet ve mecazen bakidirler. Yani yaratılanlar ancak Hakk’ın nuruyla ortaya çıkarlar. O’nun nurunun hicab sebebi zuhûrunun kemalindedir. Kısaca Hakk, gizlenen (hicaba bürünen); halk (yaratılan) ise kendisinden hicap edilendir (gizlenilendir).¹¹

Molla Sadrâ, ilâh lafzının “annesine düşkün olmak” anlamına gelen “أله الفصيل” kelimesinden türediği konusunda şu açıklamalarda bulunmaktadır: Bebekler açlık, korku vb. ihtiyaç duydukları her esnada annelerine yönelmektedirler. Bunun gibi insanlar da sıkıntılı bir durumla karşılaştıklarında zarardan korunmak için Allah’a sığınurlar.¹²

Sadrâ, bu düşüncesini desteklemek için وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا آدَأَقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ İnsanların başına bir sıkıntı gelince yalnız Rablerine sığınarak

⁸ er-Ra’d 13/28

⁹ Molla Sadrâ, Tefsîr, 4:29.

¹⁰ Molla Sadrâ, Tefsîr, 4:30.

¹¹ Molla Sadrâ, Tefsîr, 4:30.

¹² Molla Sadrâ, Tefsîr, 4:30.

O'na yalvarırlar; sonra onlara kendi katından bir nimet tattırduğında bakarsın ki bir kısmı kalkıp Rablerine ortak koşar.¹³ âyetini delil olarak getirmektedir. Müellif yalnızca sıkıntı durumunda Allah'a yönelmenin zayıf yaratılışlı, noksan insanların özelliği olduğunu belirtmektedir. Kâmil insanların ise şuhûd denizine dalanlar olduğunu, Allah'ın da bu insanların en yakın dostu olduğunu ifade etmektedir. Sadrâ şuhûd makamına ermek için bazı aşamaların kat edilmesi gerektiğini bir analogiyle anlatmaktadır. Buna göre müridleri bir şeyhe nasıl bu makama eriştiğini sormuşlardır. Şeyh müridlerine cevaben şunları söylemiştir:

“Ben on sene demircilik, on sene çamaşırcılık ve on sene kapıcılık yaptım. Kalp, demir gibidir. On sene onu korku ateşiyle yumuşattım. Sonraki on sene onu kirlerden ve paslardan yıkamaya başladım. On sene de ‘Lâ ilâhe illallâh’ kılıcını çekerek terk etmeden onun kapısında nöbete durdum. Bu sayede Allah'ın dışındaki sevgiler ondan çıktı ve Allah sevgisi ona girdi. Kalbin arsası Allah'ın dışındakilerden boşalınca ve Allah sevgisi orada güçlenince celâl âleminin denizinden nur katresi düştü ve kalbi boğdu. Kalp bu katrenin içinde kaldı ve her şeyden vazgeçti. Onda sadece ‘Lâ ilâhe illallâh’ sırrı kaldı.”¹⁴

Sadrâ, kulun Allah'ta fena bulması için ilk başta nefsinin bâtinî yönünü tezkiye etmesini ve tezkiye edilen nefsin Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak Allah sevgisiyle doldurulmasını salık vermektedir. Bu şekilde insan ehlullahtan biri olur ve *ene makamına* erişir.¹⁵

Müellif, bazılarının ilâh kelimesinin “başına gelen bir şeyden ürkmek” anlamına gelen “أله الرجل ياله” kelimesinden geldiğini iddia ettiğini belirttikten sonra “ألهه” sözcüğünün “kişiyi korumak, kollamak ve onu barındırmak” anlamlarına geldiğini ifade etmektedir. Bu açıdan Allah yarattıklarını kollayan, koruyandır. Bütün varlıkların sığındığı makamdır. Ancak Allah hiç kimseye sığınmaz.¹⁶

Molla Sadrâ, Allah isminin müştak/türemiş olduğunu iddia edenlerin görüşlerini tahlil ettikten sonra bu ismin âlemi yaratan, mutlak varlığa has isim olduğunu savunan görüşü aktarmıştır.¹⁷ Halîl b. Ahmed (ö.175/791), Sîbeveyh (ö.180/796) ve takipçilerinden olan bir grup nahivci, İmam Şâfiî (ö.204/820) vb. fakihler ile usûlcülerin çoğuna göre

¹³ er-Rum 30/33

¹⁴ Molla Sadrâ, Tefsîr, 4: 31.

¹⁵ Molla Sadrâ, Tefsîr, 4: 32.

¹⁶ Molla Sadrâ, Tefsîr, 4: 31.

¹⁷ Molla Sadrâ, Tefsîr, 4: 28.

Lafzatullâh, müştak isim değildir.¹⁸ Allah isminin türememiş olduğunu iddia eden bu âlimler, Lafzatullâh'ın Allah'ın özel ismi olması hususundaki delillendirme gerekçelerini şu şekilde sıralamaktadırlar:

1. Lafzatullâh türemiş olsaydı manası küllî olacağı için onun mefhumu müşterek olacaktı. (Lafzatullâh müşterek bir isim gibi olacaktı) Bu durumda “Lâ ilâhe illallâh” terkibi, sırf (mahza) tevhidi gerektirmeyecek “ve eşhedü en lâ ilâhe illallâh” veya “eşhedü en lâ ilâhe ille'l-Melik” demesinde olduğu gibi kâfir bu isim sayesinde ittifakla İslâm'a giremeyecekti. Bu bakış açısında Lafzatullâh'ın aslının vasıf olduğu daha sonra 'alem isme döndüğü şeklinde bir itiraz getirilebilir.

2. Aklî tertip, “زيد الفقيه الأصولي النحوي” örneğinde görüldüğü gibi öncelikle zâtın, ardından da sıfatlarının getirilmesini gerektirmektedir. Zira sıfatlar, zâta bağlı olarak var olabilen ve onunla anlam kazanan unsurlardır. Dolayısıyla öncelikle zâtın zikredilmesi gerekiyor ki ardından sıfatları zikredilebilsin. Bizler “الله الرحمن الرحيم” diyor; ama aksini demiyoruz. O halde Allah'ı sıfatlarla vasfediyor ama sıfatları Allah ismiyle niteleyemiyoruz. Bu durum Allah isminin 'alem (özel isim) olduğunu göstermektedir.

3. “هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا” (Meryem 19/65) âyetindeki “semiyy” lafzından murat sıfat değildir. Şayet bu lafızdan kasıt sıfat olsaydı vakıanın zıddı gerekirdi. O halde buradaki isimden maksat, 'alem isimdir. Bu 'alem isim ise ancak Allah ismidir.

4. Allah Teâlâ hususi sıfatlarla vasıflanmaktadır. O halde bu sıfatlara münasip bir özel ismin kendinde bulunması gerekmektedir. Çünkü vasıflanan ya sıfattan daha hastır veya sıfata eşittir.

Müfessir Sadrâ, Allah isminin özel isim olduğunu savunan bu son gruptaki bilgilerin delillerini sıralarken aynı zamanda onların bir değerlendirmesini de yapmaktadır. Molla Sadrâ'nın Lafzatullâh'ın kökeni hakkındaki açıklamalarını büyük oranda er-Râzî'nin etkisinde kalarak yaptığı söylenebilir.¹⁹ Bu anlamda sıralanan maddelerin her birinin eksik yönlerini de zikretmektedir. Ayrıca o, kelimenin harf dizimiyle ilgili kendine has latifeler barındırdığını iddia etmiştir. Yani الله kelimesinden hemze düşürüldüğünde *وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* Göklerin ve yerin askerleri yalnız Allah'a aittir. (el-Feth 48/4) âyetinde olduğu gibi لله lafzına dönüştüğünü belirtmiştir. Bu durumda iken birinci “lam” harfi de düşürüldüğünde *لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* Göklerde ve yerde ne varsa yalnız O'nundur. (el-Bakara 2/116) âyetindeki لَهُ lafzına dönüştüğünü dile getirmiştir. Nihayet lafızdaki son “lam” harfi de düşürüldüğünde *قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ* De ki: “O, Allah'tır, tektir. (el-İhlâs 112/1)

¹⁸ Ferâhîdî, *Kitabü'l-Ayn*, 21; Sibeveyh, Ebû Bişr Ömer b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselâm Muhammed Harun, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 2:195.

¹⁹ Muhammed Fahreddîn b. Diyâuddîn Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 1:165-168.

âyetindeki هو lafzına dönüştüğünü ifade etmiştir. Zira هو kelimesindeki “vav”, makablindeki dammeyi işbâ’ (destek) için getirilmiştir. Ona göre tesniye için olan هما ve cem’ için konulmuş هم zamirlerinde de aslında var olan “vav” hazfedilmiştir.²⁰

Molla Sadrâ, Allah lafzıyla ilgili ileri sürülen görüşleri ilmi ilkeler doğrultusunda aktarmıştır. Kelimenin müştak ve câmid olduğunu ileri süren görüşleri reddetmemiş bilakis konuyla ilgili iddiaları, kelimenin türediği kökten kaynaklı temel anlamlarına dayanarak her bir görüşün Allah lafzıyla olan anlam ilişkisini ortaya koymuştur. Bu bağlamda lafız ve kökü arasında kurduğu anlam ilişkisini âyetlerle de desteklemiştir.

2. Allah Kelimesinin Telaffuzu

Allah kelimesinin telaffuz edilme keyfiyeti, tecvid kitaplarında lam harfinin okunuşuyla ilgili olarak tefhîm ve tağlîz başlığı altında ele alınmaktadır. Buna göre harfi med ile beraber lam harfi Allah lafzında iki şekilde okunmaktadır. Birincisi; makablinde kesre geldiği takdirde “terkîk” (ince) ile okunmasıdır. Örneğin بالله ifadesinde Lafzatullâh’ın lamı ince okunmaktadır. İkincisi; makablinde fetha veya damme bulunursa Lafzatullâh’ın lamı ve الله ve نُورُ الله ifadelerinde olduğu gibi “tefhîm” veya “tağlîz” ile yani kalın okunmaktadır.²¹

Molla Sadrâ kelimenin telaffuzundaki mezkûr farklılığa dair bazı çıkarımlarda bulunmuştur. Ona göre zikredilen hallerde Lafzatullâh’taki lamın tefhim ile okunma sebebi Lât ile Allah lafzı arasındaki farklılığı telaffuzda ortaya koymaktır. Ayrıca tefhîm, ta’zîmi çağrıştırmaktadır. Zira ince lam dilin sadece bir kenarıyla telaffuz edilirken kalın lam dilin tümüyle telaffuz edildiğinden Lafzatullâh’ı bu şekilde telaffuz etmek fazladan bir gayreti gerektirmektedir. Ona göre bu gayret “*Rabbine her şeyinle ibadet et.*” vecizesi kapsamında değerlendirilmekte ve fazladan sevaba medâr olmaktadır. Lamın ince okunmasındaki hikmet de kesreden ğaliz lama geçişin lisana ağır gelmesidir.²² Bu açıklamalardan Molla Sadrâ’nın Lafzatullâh kelimesinin okunuşuyla ilgili literatürdeki mevcut bilgileri aktarmanın yanında ilave bazı tahliller yaptığı da anlaşılmaktadır.

Sadrâ Allah lafzının yazılış ve kökeni konusunu irdelerken sergilediği ilmî tutumu kelimenin kıraat konusunda da göstermiştir. O, aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere

²⁰ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:24; Erdinç Doğru, “Lafzatullâh’ın Etimolojik, Semantik ve Fonetik Analizi”, *Eskiye*ni 32 (Bahar 2016): 7-14.

²¹ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:25. Ayrıca Lafzatullâhtaki lââm’ın okunuş keyfiyeti için bk. Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırââtî’l-Aşr*, nşr. Alî Muhammed ed-Dabbâ’, (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiye, ts.), 2:111-112; Demirhan Ünlü, *Kur’an-ı Kerim’in Tecvidi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 129.

²² Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:25.

kelimenin ince ve kalın okunmasıyla Allah'ı birleme ve yüceltmenin hedeflendiğini ileri sürmüştür.

3. Lafzatullâh'ın Allah'ın Zâtıyla İlişkisi

Kur'ân incelendiğinde, anlam örgüsünde hem öncelik hem de önem bakımından Allah'ın merkezî konumda yer aldığı görülecektir. Bunun sonucu olarak İslâm dininde diğer bütün kavramlar, konular bu kavram etrafında şekillenmekte ve konumlandırılmaktadır. Bu nedenle Kur'ân'ın dünya görüşü Allah merkezlidir.²³ Mana olarak bünyesinde kemal, tenzih, celal vb. ulûhiyete özgü sıfatları barındıran Allah lafzı,²⁴ bütün mahlûkatı yaratan, âlemi yöneten zât için özel isim olarak kullanılmıştır.²⁵ "Allah" ismi, âlemi yaratan İlah'a verilen diğer isimlere nazaran kapsam olarak geniş, ancak sadece tek olanı ifade etmesi açısından en özel isim konumundadır.²⁶ Allah'ın zâtı nasıl isim ve sıfatlardan önce bulunuyorsa aynı şekilde Allah ismi de sıfatlardan öncedir. Yani yaratılanlar tarafından bilinsin-bilinmesin, ibadet edilsin-edilmesin Allah, zâtı itibariyle ma'bûd, Allah isminden dolayı ilâhlık vasfını bulundurmaktadır.²⁷ O'nun ilâhlığı O'na yüklenen sıfatlardan değil, zâtı itibariyledir.

Molla Sadrâ, Allah isminin zâta verilen bir ad olduğunu söylemektedir. Ona göre Allah ismi bu zâta mutabık bir biçimde delalet etmektedir. Çünkü Allah isminin zâta mutabık bir biçimin dışında delalet etmesi düşünülemez/imkânsızdır. O, bu düşüncesini bir mantık ilkesine dayandırmaktadır: Bu, "Öncüller fasit olursa sonuç da fasit olur." ilkesidir. Ona göre Allah lafzı, itibarlardan (çıkarsamadan ve mukayeselerden) arı olan biricik zâtı karşılayan isimdir. Yüce Zât böyle düşünülmediğinde Allah ismi bir manaya va'z edilmemiş bir konuma düşer ki, bu da batıldır.²⁸

Müfessire göre Allah ismi bütün mümkün ve noksanlıklardan münezzeh olan, bütün kemal sıfatları kendisinde barındıran zâtın 'alem isimlerindedir. Allah ismi,

²³ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, trc. M.Kürşat Atalar, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 151; Selahattin Yılmaz, "Arapça'da Allah isminin Etimolojisi ve O'nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2 (Aralık 2003): 201-207.

²⁴ Ebü'l-Bekâ Eyyüp b.Musa el-Hüseyni el-Kefevî, "el- Külliyyât" Mu'cemü fi'l-Mustalahât ve'l -Furûki'l-Lüğaviyye, nşr.. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısri, Beyrut: Müessesetü'r- Risâle 2011, 143,144

²⁵ Muhyiddin İbn Arabî, *İcâzü'l-Beyân*, trc. Muhammed Coşkun, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 11.

²⁶ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, el-Maksadu'l-esnâ fi şerhi meânî esmâillâhi'l-Hüsnâ, nşr. Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003), 61; Muhyiddin İbn Arabî, *Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi*, trc. Ramazan Biçer, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010), 37-38; Mehmet Altın, *Esmâ-i Hüsnâ'nın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi* (Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2015), 25. Ayrıca bk. Ahmed Kalkan, *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, (İstanbul: Davud Emre Yayınevi, 2011), 1:532-533.

²⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 1935), 1:29.

²⁸ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:35,36.

zâtıyla kayyum vacip zâta özel isimdir. Sadrâ, bazı mutasavvıfların iddiası olan Allah isminin tabii bir tümel olduğu yönündeki düşünceyi reddettiği gibi, Allah isminin olumlu-olumsuz özel sıfatlardan herhangi birini ifade etmek için kullanılan bir cins isim olmadığını da ifade etmektedir. Ona göre, Allah'ın zâtının cins ismi olmadığından, Allah ismi cins isim değildir. Müellif müsemme-yâta verilen isimlerin dokuz kısım olduğunu vurgulamakla beraber, bu dokuz kısmın yalnızca muhtemel olan tümevarım sonucu elde edildiğinden Allah isminin bu dokuz kısma girmemesinin imkân dâhilinde olduğunu belirtmektedir.²⁹ Bu yönüyle ister dilin kaynağı olarak Allah kabul edilsin ister Allah dışında başkası kabul edilsin durum değişmeyecektir.³⁰

Molla Sadrâ'ya göre Allah'ın hakikati, anlayışların ve vehimlerin kirinden münezzehe olduğundan isim, resim, işaret ve tanıma uygun değildir. Müellife göre Allah'ın hakikati ve gaybî hüviyeti (öz), anlayışların (efhâm) ve vehimlerin (evhâm) kirinden uzaktır. İsmi'nin yüceliği isimlendirilenin yüceliğinden, ilmin yüceliği de ma'lum/bilinenin yüceliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Allah ismi, bir olan zâtı ifade etmek için tayin edilmiştir.³¹

²⁹ "Müsemme-yâta (fertler) verilen isimler dokuz kısımdır. Birincisi (1) Zeyd adında olduğu gibi bir şeyi zatını gözeterek isim vermektir. 2) İkincisi, insana canlı denmesinde olduğu gibi bir şeyi cüzlerinden biriyle isimlendirmektir. 3) Siyah ve sıcakta olduğu gibi zatında var olan hakiki bir sıfatı gözeterek bir şeyi isim vermektir. 4) Mâlîl, melûk, sağdan girenler ve soldan girenlerde olduğu gibi bir izafi sıfatla bir şeyin isimlendirilmesidir. 5) Beşincisi, cahil ve âmâ adlarında olduğu gibi bir şeyin olumsuz sıfatla isimlendirilmesidir. 6) Altıncısı, alim ve kadir adlarında olduğu gibi bir şeyi başka bir şeye nispet edilmiş hakiki sıfatla isimlendirmektir. 7) Yedincisi, mahiyetine eklenmiş bir oluşu buluna şeye tayin edilmiş değil de bir fiil oluş (vucud/ontoloji) manasında cevher lafzının kullanımında olduğu gibi olumsuz sıfatla birlikte hakiki bir sıfatla bir şeyin isimlendirilmesi. 8) Sekizincisi, evvel isminde olduğu gibi bir şeyin selbi sıfatla birlikte izafi (nisbi) bir sıfatla isimlendirilmesi. Burada evvelin manası, geçilmemiş ilktir. 9) Dokuzuncusu, izfet (nibet) ve selble (olumsuzlama) birlikte hakiki sıfattır. Bunlar, bir şeye ad verilen isimlendir. Allah veya mahlûkat hakkında bu dokuz ismin dışında başka bir isim taksimi bulamazsın."

³⁰ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4: 34-35.

³¹ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4: 34-35. ; Allah'ın tenzihî, isim ve sıfatların doğru anlaşılması islam düşüncesinde eskiden beri üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuş ve bu alanda bir çok eser telif edilmiştir. bazı örnekler için bkz.; Abdülcebbâr, *Kâdî'l-Kudât İmâduddin Ebü'l-Hasen Abdulcebbâr Ahmed b. Halil el-Hemedânî, Müteşâbihü'l-Ku'rân* (thk. Adnan Muhammed Zarzûr), Dâru't-Turâs, Kahire 1969; Ebû Bekr Ahmed b. El-Huseyn b. Ali el-Beyhakî, *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sifât*, Beyrut: 1984; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ*, Dâru'l-Fecr, Dımeşk 2010. Osmanlı döneminde de konu güncelliğini korumuştur: Bkz. Kerim Özmen, Osmanlı Âlimi Saçaklızâde ve Risâle fi'l-Âyâtî'l- Müteşâbihât" İsimli Risalesi, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi)*, Güz 2012/3(2) 163-173.

4. Lafzattullâh'ın Manası³²

İslâm akâid sistemi ve Kur'ân'ın ana öğretisinde en önemli nokta Allah kavramıdır.³³ İslâm, vahyin inişiyile beraber insanların zihninde, âlemi yoktan var eden mutlak yaratıcı konusunda yerleşmiş olan şirk karmaşası yerine, zihnin çelişkilerden arınmış olan tevhid akidesini yerleştirmiştir. Tevhid öğretisinin merkezinde de bütün kemal sıfatlarla sıfatlanan zât ve bu zâtı karşılayan Allah lafzı vardır. İslâm öncesi Araplar evreni yaratanı ve onun ismini bilmekteydiler.³⁴ Buna “ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ” “Gerçek şu ki onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye soracak olsan, tereddüt etmeden "Allah" derler.”³⁵ âyeti de işaret etmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber Mekkeli müşrikleri Allah'ın varlığına değil, tevhide, bir olan Allah'a çağırarak var olan inançlarını düzeltme yoluna gitmiştir. Bu yönüyle “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” sözünden anlaşılan “Allah'tan başka tanrı/yaratan yok” ile “Allah'tan başka ilâh yok” cümleleri arasında dikkate değer bir fark ortaya çıkmaktadır. İlâh kelimesi, insanları yöneten, yönelten ve onlar için toplumsal bir düzen ortaya koyan vb. anlamları ihtiva etmektedir. Bu yönüyle ilâh sözcüğü toplumu yönlendirmede aktif rol alan güçlü, zengin, herhangi bir konuda idol olarak algılanan kişiler için kullanılmıştır.³⁶ “Firavun, "Benden başkasını ilâh edinirsen, yemin ederim ki seni zindanlarda süründürürüm!" dedi.”³⁷ âyeti de bu durumu örneklendirmektedir.

Kur'ân bu lafzı Mekkelilerin zihninde yer alan şeklinden alıp, Kadîr, Hakîm, Rahîm olan Allah manasında kullanmıştır.³⁸

Sadrâ, Allah lafzının tanımının olup olmadığı yönündeki soruya verilecek cevap tarzına göre manayı belirlemeye çalışmaktadır. O, ilk başta felsefecilerin “Tanım nedir?” sorusuna genel olarak verdikleri cevabı aktarmaktadır. Buna göre bir şeyin cüzlerinin ve bileşenlerinin tasavvuruna delalet eden söze tanım denmektedir. Müellif yapılan tanımdan yola çıkarak cüz'ü ve bileşeni olmayanın haddinin (tanım) olamayacağını, haddi olmayan için burhanın da söz konusu olamayacağını ifade etmektedir. Bunun gerekçesini mantık ilmi açısından had ve burhanın tanımdaki müşterekliğine bağlamaktadır. Bu

³² Allah lafzının etimolojik kökeni ve temel anlamı ile ilgili genel bilgiler “Allah Kelimesinin Kökeni” başlığında ele alındığından ilgili bilgiler burada tekrar edilmeyecektir. Bu başlık altında ise kelimenin Molla Sadrâ'nın düşünce sisteminde taşıdığı anlama yer verilecektir.

³³ H. Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997), 99.

³⁴ Nadim Macit, *Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplumu*, (Konya: Damla Matbaacılık, 1992), 362-363.

³⁵ ez-Zümer 39/38

³⁶ Celaleddin Vatandaş, *Tevhid ve Değişim*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 28-29.

³⁷ Şuara 26/29

³⁸ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 43.

açıklamalardan Tevhid ve Ehadiyet burhanı gereği Allah'ın bir cüz ve bileşeni olmadığından bir tanımının da olamayacağı sonucuna varmaktadır.³⁹

Allah'ın zâtî açıdan bir tanımının olmadığını belirten müfessir, "Allah" lafzının tanımının olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Lafzatullâh için va'z edilen mana, bütün kemal sıfatlarının anlamını içeren genel bir anlamdır. O gerçekte her ismin tek bir mana için va'z edildiğini belirtmektedir. Bu genel anlam fiille veya tahlille detaylandırıldığında birçok manadan oluştuğu görülecektir. Bu manalara da birden fazla lafızla delalet edilir. Allah'ın isimlerinin her bir manası da Lafzatullâh ismi için bir cüz olur. Buna göre had (tanım) ve mahdûd (tanımlanan) arasındaki fark icmâl ve tafsil açısındandır. Aynı şekilde icmâl ve lafzî mana arasındaki fark da idrak ve mülâhaza yönüyle olup, idrak edilen ve mülâhaza edilen açısından değildir. Ona göre Allah isminin bütün esmâ-i hüsnâ'nın manalarına göre konumu da haddin mahdûda nispeti gibidir. Çünkü aralarındaki farklılık, mülâhazanın birinde genel, diğerinde ise detaylı olmasıdır.⁴⁰

Molla Sadrâ, evrenin yaratıcısı ve düzenleyicisi olan Allah'ın zâtı itibariyle basit olduğundan tanımlanamayacağını; ancak O'nu isimlendirmek için kullanılan ve bütün kemal sıfatları barındıran lafzın ise mürekkep olması hasebiyle tanımlanabileceğini belirtmiştir.

5. Lafzatullâh'ın Tasavvufî Yönü

Allah lafzının tasavvufî açıdan ifade ettiği anlam üzerine birçok tartışma yapılmış ve genel olarak mutasavvıflar kelimenin etimolojik kökeni ve iştikak yapısıyla pek ilgilenmemişlerdir. Onlara göre Allah'ın tüm isim ve sıfatlarında olduğu gibi, özel olarak Allah isminin de vahdet-kesret ikilemi bağlamında vahdet-i vücûda bakan özel bir anlamı vardır. Örneğin İbn Arabî'ye göre Allah'ın tüm isimlerinin hem kenz-i mahfî olarak zâtına hem de tecelli ettiği zuhûr yerleri bakımından farklı manaları vardır. Zira o bu yönüyle, ilâhî sıfatların birbirinden tecellileri itibariyle farklılıklarını dikkate alarak "ehadiyet"i iki farklı anlamda incelemektedir. İlk olarak bu kavram Allah'ın zâtındaki tekliğe işaret eder ki, burada hiçbir şekilde kesretten bahsedilemez. Öte yandan "ehadiyet" ilâhî sıfatların hakikî zât dışındaki tecellileri itibariyle onun tekliğini ifade eder. İşte bu noktada yaratıcı ile âlem arasındaki perde mesabesinde olan ilâhî sıfat ve isimlerin tüm anlamlarını kendisinde toplayan ve zirveyi teşkil eden isim "Allah" olmaktadır.⁴¹

³⁹ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 1: 37.

⁴⁰ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 1:37.

⁴¹ Muhyiddîn Muhammed b. Alî İbnArabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Ahmed Şemseddin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1:489.

Ayrıca ona göre “Allah” ismi bütün isim ve sıfatları kendisinde toplaması itibariyle ‘Hazretü’l-cem’’dir.⁴²

Molla Sadrâ’ya göre irtibat ve izafetleri göz önüne alınmaksızın bir olan zâtın gaybî hüviyetine dair herhangi bir isimlendirme yapılması mümkün değildir. Bu, Allah’ın zâtının hüviyet açısından beşerin idrak mahallinde olmadığından dolayı ona herhangi bir lafzın delalet edemeyeceği anlamına gelmemektedir. Zira bu görüş bazı muhakikler tarafından şu şekilde reddedilmiştir: Şayet insanlar tarafından Allah’ın zâtının hüviyeti idrak mahallinin dışında olsaydı insanlar tarafından Zât-ı Bârî herhangi bir isimle isimlendirilemeyecekti. Hâlbuki Allah kendi zâtını Kur’ân’da özel bir isimle nitelmiştir. Burada Molla Sadrâ tarafından işaret edilen asıl problem insanın Allah için bir ‘alem tayin ederek isimlendirme yapıp yapamayacağıdır. Zira isim koymak için ismin delalet ettiği müsemmanın kendisi dışındakilerden ayırt edilecek bir tarzda ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu, Allah için mümkün değildir. Çünkü isimlendirme ameliyesinde asıl olan hakikatleri hârici âlemde bulunan manaları işaret edecek lafızları zihinlere yerleştirmektir. Şayet eşyanın hârici dünyadaki varlığı muhatapta hazır bulunsaydı lafzın fonksiyonu ortadan kalkardı. Hatta bu durumda muhatap, bu eşyayı açık bir şekilde idrak ettiğinden hissî ve aklî işaretlere ihtiyaç duyulmazdı. Allah ile ilgili isimlendirmeye gelince; O’nun hakikati zâtına uygun zihnî bir sûretle tasavvur edilemeyeceğinden hakikatine uygun bir lafızla, O’nun zâtına delalet etmek mümkün değildir. Molla Sadrâ’nın bu görüşü tasavvufta sâlikin manevî yolculuğunu dikkate alarak ortaya koyduğu görülmektedir. Çünkü ona göre sâlik Allah’ın zâtının nuruna ancak kendi nefsinde geçip kibir prangalarını kırdıktan ve zâtını mahvettikten sonra ulaşabilmektedir. Bu halde Allah için ne isim ne resim ne de sıfat kalmaktadır. Zira sâlik kendi nefsinde Allah’ın nurunu temaşa mertebesine çıkmış olmaktadır.⁴³

Molla Sadrâ, Allah lafzının kaynağı ile ilgili tasavvufî açıklamaların yanı sıra Allah lafzının esmâ-i hüsnâ içerisindeki konumuyla ilgili olarak irfanî bakış açısıyla şunları ifade etmektedir:

Âriflerin büyüklerine göre Allah ismi tüm hâlleri, değerleri, sıfatları ve mükemmellikleri kapsayan ulûhiyet mertebesini ifade eder. Bu mertebenin içerisinde O’nun nurunun yansımaları ve zâtının hâlleri bulunmaktadır. Bu ismin ifade ettiği mertebe tevhid-i zâtî ile yaratılmışlar arasında perde görevi gören ilk kesret makamıdır. Bu isim aynı zamanda karşılıklı iki sıfat veya iki ismin kendisinde birleştiği noktadır. Molla

⁴² Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:49

⁴³ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:53

Sadrâ'nın bu ifadelerinden, yukarıda görüşleri aktarılan İbn Arabî'den etkilendiği anlaşılmaktadır.⁴⁴

Müfessire göre yaratılmış olan her şey Allah'ın bir isminin tecellisi ve “ كَلَّ يَوْمَ هُوَ فِي ” تَشَأْنِ “O her an yaratma halindedir.”⁴⁵ âyetinde belirtildiği gibi Allah'ın yaratmasının eseri- dir. Allah'ın isimleri ancak Allah'ın zâtında anlaşılabilen ve özü O'nun hak olan vücûdi- yetinde anlaşılabilen manalardır. Bu durum bu isimlerin mutlak manalarının insan tara- fından tam olarak kavranamayacağı anlamına gelmektedir. Şayet insan bu isimleri aklıy- la tam olarak kavrayabilseydi onlardaki manaları aklî süreçler vasıtasıyla soyutlayıp istediği şeyi o manalarla vasıflandırabilirdi.⁴⁶

Molla Sadrâ'ya göre Allah'ın isimlerinin mefhûmu mesabesinde olan küllî mana- lar özleri itibariyle ne âmm ne de hastır, ne küllî ne de cüz'îdir. Aynı zamanda bunlar zâtları itibariyle mevcut olan ve hüviyetleri somutlaşmış unsurlar değildir. Müellife göre bu manalar Zât-ı Bârî'nin vücûduna bağlanan nurlar gibidir. Küllî manaların aksine vâcibu'l-vücûd olan bu manalar ne zaman tasavvur edilirse Allah'ın zâtına yönelen bir yol bulunmuş olur. Onun bu manaları insan zihninde var olan ve mefhûm adı verilen küllî manalardan farklı görmesinin sebebi, mefhûmların zihinde küllî, hâriçte cüz'î ol- ması, akılda mevcut iken gerçek anlamda ma'dûm (yok) olmasıdır. Burada müfessir, Allah'ın isimlerini mefhûmları itibariyle insan zihninde var olan küllî manalar arasinda- ki ayırma işaret etmektedir. Ona göre insan zihninde var olan mefhûmların gerçek an- lamda bir mevcûdiyetinden söz edilemezken, Allah'ın isimlerinin zâtına olan irtibatları açısından mevcûdiyetleri kat'î olmaktadır.⁴⁷

Sonuç

Allah lafzı, lafız itibariyle müştak mı câmid mi olduğu hususu gerek dil bilimci- ler gerek İslâmî ilimlerle iştigal edenler arasında ihtilafli konulardan biridir. Kelimenin câmid olduğunu ileri sürenler bu görüşlerini Allah'ın mutlak varlık olmasına bağlar. Lafzın müştak olduğunu iddia edenler ise bu kelimenin ibadet edilen, ilâh olmayı ifade eden "el-ilâh" sözcüğünden müştak olduğunu ancak bütün kemal sıfatları kapsayan Allah lafzının sadece yaratıcı olan mutlak varlığı için kullanıldığını bu nedenle kelime- nin tesniye ve cem halinin olmamasıyla ilişkilendirirler. Çalışmadan da anlaşılacağı üze- re Molla Sadrâ Lafzatullâh'ın [الإِلَٰه](#)/el-ilâh kökünden türediğini kabul etmektedir. Ancak lafzın müştak olduğu öne sürülen türevlerinin de etimolojik ve lügat anlamlarının tahlil-

⁴⁴ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:51

⁴⁵ er-Rahmân 55/29

⁴⁶ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 1:34,39

⁴⁷ Molla Sadrâ, *Tefsîr*, 4:46

lerine dayanarak bu görüşlerin hepsinin Allah'ın zâtıyla kurulan ilişkileri bağlamında doğruluk değerine sahip olduklarını da kabul etmektedir.

Müellif Lafzatullâh'ın telaffuzu ile ilgili "lam"dan önce kesre harekesi varsa terkîk ile (ince) okunacağını ancak makablindeki harekenin fetha ve damme olması durumunda tefhîm ile okunacağını aktarmaktadır. Bu genel kabuldür. Molla Sadrâ'yı burada farklı kılan "lam"ın tefhîm ile okunmasını Lat ile Allah lafzı arasındaki farklılığı ortaya çıkarmaya dayandırmasıdır.

Sadrâ Allah lafzı ile Allah'ın zâtı arasındaki ilişki hususunda Lafzatullâh'ın Allah'ın zâtına mutabık bir biçimde delalet ettiğini belirtmektedir. Allah ismi, varlığı zorunlu Zât'a has isim olduğundan tümel anlam ifade eden bir cins isim değildir. Ayrıca Sadrâ tanımlanamayan Zât'a isim olarak kullanılan Allah isminin tanımlanabileceğini kabul etmektedir. Yine müfessir Allah isminin, kemâlâtı ifade eden ulûhiyet konumuna işaret ettiğini ve bu makamın yaratıcı ile yaratılanlar arasında ayrışmayı gösteren kesret olduğunu öne sürmektedir.

Konuyla ilgili Sadrâ'nın değerlendirmeleri dikkatli incelendiğinde bir tür semantik tahlil yaptığı da söylenebilir.

Son olarak, çok yönlü bir ilim adamı ve düşünür olan Sadrâ ile ilgili yeni çalışmaların yapılmasının Molla Sadrâ literatürüne zenginlik katacağını belirtmek isteriz. Bu bağlamda çalışılacak kavram ya da konularda müellifin bütün eserlerinin çok boyutlu okunmasının elzem olduğunu vurgulamak isteriz.

Kaynakça

- Abdülcebbar, Kâdî'l-Kudât İmâduddin Ebü'l- Hasen Abdulcebbar Ahmed b. Halil el-Hemedânî, *Müteşâbihü'l-Kur'ân* (thk. Adnan Muhammed Zarzûr), Dâru't-Turâs, Kahire 1969.
- Altın, Mehmet. *Esmâ-i Hüsnâ'nın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi*. Doktora Tezi, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, 2015.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. El-Huseyn b. Ali, *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Beyrut: 1984.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh*. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1999.
- Doğru, Erdinç. "Lafzatullâh'ın Etimolojik, Semantik ve Fonetik Analizi". *Eskiyeni* 32 (Bahar 2016).
- Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 1935.
- Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitabü'l-Ayn*. Nşr. Abdulhamid Hindavî. 4 cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Maksadu'l-esnâ fi şerhi meânî esmâillâhî'l-Hüsnâ*. Nşr. Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. Trc. M. Kürşat Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- İbn Arabî, Muhyiddin. *Allah'ın İsimlerinin Sırları ve Manalarının Keşfi*. Trc. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

- İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. Nşr. Ahmed Şemseddin, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Arabî, Muhyiddin. *Îcâzü'l-Beyân*. Trc. Muhammed Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Nşr. Emîn Muhammed Abdulvehhâb-Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1999.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*. Nşr. Alî Muhammed ed-Dabbâ', Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kalkan, Ahmed. *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*. İstanbul: Davud Emre Yayınevi, 2011.
- Ebü'l-Bekâ Eyyüp b.Musa el-Hüseyni el-Kefevî, "el- Külliyyât" Mu'cemü fi'l Mustalahât ve'l - Furûki'l- Lüğaviyye,Nşr.. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısırî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 2011,
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. b. Ebu Bekir. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Macit, Nadim. *Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplumu*. Konya: Damla Matbaacılık, 1992.
- Molla Sadrâ, Muhammed b. İbrahim Sadreddîn Şîrâzî. 7 cilt. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kum: Bidar, 1344.
- Özmen, Kerim, Osmanlı Âlimi Saçaklızâde ve Risâle fi'l-Âyâtü'l- Müteşâbihât" İsimli Risalesi, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi)*, Güz 2012/3(2) 163-173.
- Râzî, Muhammed Fahreddîn b. Diyâuddîn Ömer er-, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981)
- Semin el- Halebî, *Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrafi'l-elfâz*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr Ömer b. Osman b. Kanber. *el-Kitâb*. Nşr. Abdusselâm Muhammed Harun, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.
- Soysaldı, H. Mehmet. *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997.
- Topaloğlu, Bekir. "Allah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 500-501. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Ünlü, Demirhan. *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Vatandaş, Celeddin. *Tevhid ve Değişim*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Yılmaz, Selahattin. "Arapça'da Allah isminin Etimolojisi ve O'nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2003).
- Zeccâc, Ebu İshak İbrahim. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki't-te'vîl*. Nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvaz-Fethî Abdurrahmân Ahmed Hicâzî, 6 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

Structured Abstract

Introduction

There are many different views about the etymology of the word and its meaning in the literature about the word of Allah used for the essence of Allah. In the field of Lafzatullah Tafsir, which is the subject of different sciences, Besmele or Surah Fatiha are handled by commentators in the context of Tafsir. Molla Sadrâ, one of the Islamic scholars who are the subject of the study, conveyed his opinions about the origin, irradiation and meaning of the word Lafzatullah at the entrance of Surah al-Fatiha and commenting on Ayetel Kürsi.

1. Origin of Allah

The views put forward about the origin of the word Allah, called Lafzatullah, can be examined in two parts. The first opinion belongs to those who argue that the word Allah is a unique name for Allah, the only Allah who created and rules the universe. Those who form the second group have argued that the word Allah is an associate or that it comes from another language. The second part, the claims of those who claim that the word Allah is derived, can be examined in three items. According to this ..

1. Allah is the opinion of those who claim to be derived from the root of **الله** or Surprise, which means worship, decision, settlement. The author should know the truth of this view that the hearts, but by chanting Allah, will attain peace. Verse supported. According to him, the souls and the mind are peaceful. in the sense of astonishment about the word derives from the word **الله**, human beings are incapable of understanding the glory and perfection of God. He expresses his confusion about the proof of Allah's presence and deny

2. The word Allah is the opinion of those who transcend sensory perception and claim that it derives from the root of **الله** in the hidden sense. Mulla Sadrâ makes use of an analogy about the truth aspect of this view. According to this, the emergence of the light beam and the disappearance of the sunrise is related to the sunset. The existence of the possible beings depends on the nature of Allah, which is inevitable. The reason for the hijab of his light is his perfect emerge

3. It is the opinion of those who claim that the word Allah is derived from the Arabs of Jahiliyya or another language. The commentator does not take this view as an independent one, but claims that the reason for reading the interpretation of lafzatullah's blood under the title of the word is to reveal the difference between Lat and Allah. In

this context, it can be said that he did not accept the claim that the word was taken from another language.

Mulla Sadrâ conveyed the views of those who claim that the word of Allah derives from the words of those who claim that Lafzatullah cannot derive from any word that it is a name that is unique to Allah. He advocated Halil b.Ahmed (d. 175/791), Sibevyeh (d. 180/796) and Imam Shafii (d. 204/820) as advocates of this view.

2. Pronunciation of Allah

The subject of the reading of Lafzatullah is evaluated in the books of tajvid under the title related to the interpretation of the letter of lâm and tağliz (bold). In this context, the letter lam is made in two forms in the letter of Allah together with the letter med. In the makabl of Lam, it is read thin when it comes to fraction and thick when it comes to conquest or damme. The thinker made some inferences from this reading differences. Accordingly, the reason for the bold reading of the letter is to reveal the difference between lat and Allah in the pronunciation. According to him, another conclusion is that bold reading evokes exaltation. It is based on this view that the thin slide is only compensated by one edge of the tongue and the thick slide is completely compensated by the tongue. In short, Sadrâ claimed that the word was aimed at glorifying Allah through the thin and bold reading of the word.

3. Lafzatullah With The Essence of Allah

In the context of the relation of the word of Mulla Sadrâ with the essence of Allah, he conveyed his views based on the principle of "if the predecessors are vicious, the result is also vicious" According to this, Allah is the name that meets the unique person who is free from dignity (inference and comparisons).

Mufessir argues that Allah will not be defined in terms of self because it is simple due to the principle of tawheed, but that lafzatullah can be defined as the general meaning that includes the meaning of all kemal (perfect) adjectives.

According to Sadrâ ,the name Allah is the word that expresses the degree of divinity that encompasses all adjectives and perfection. According to him, since everything that is created is a manifestation of Allah's name, this name is the first Qur'anic authority that acts as a curtain between the people of creation and the creatures.

Result

As a result, Mulla Sadrâ accepted that lafzatullah was derived as lafiz, and as Meaning , he claimed that his existence was the name of the obligatory being. According

to him, as the truth of Allah is free from the dirt of understanding and delusions , name, picture and definition is not appropriate. He expressed this idea as the greatness of the name stems from the greatness of the so-called, and the greatness of science stems from the greatness of the known. From this it is concluded that the name of Allah has been assigned to express a self.